

PRISTUP STVARANJU INFORMATIČKE TERMINOLOGIJE U HRVATSKOM ILI SRPSKOM JEZIKU

Osjeća se velika potreba za rječnikom informatičkih termina na hrvatskom ili srpskom jeziku. Nekih rezultata na tom području već ima, ali nema još zajedničkog i uskladenog rada informatičara i lingvista. Ni među samim lingvistima nema jedinstvenog pristupa.

Postoje problemi zbog našeg zaostajanja u informatici, a naročito je izražen problem informatičkih kadrova. Imamo veće mogućnosti stvaralačkog pristupa u pronalaganju vlastitih termina u oblasti teorije informatike. Važnost utvrđivanja granice do koje se može ići u preuzimanju tuđih termina, a do koje pak u zahtjevima za čistoćom jezika.

Bez punog angažmana lingvista neće se moći riješiti problem informatičke terminologije. Složenice, najprihvatljiviji model tvorbe novih termina; sa stanovišta genetičkog pristupa: težiti tvorbi termina s vlastitim korjenskim sastavom.

Informatika; lingvistika; terminologija; složenice

1.

Za sve one koji su na bilo koji način, poslom ili vlastitim preokupacijama, vezani na informatiku, od izuzetne je važnosti kako i koliko se radi na izučavanju i stvaranju informatičke terminologije na hrvatskom ili srpskom jeziku. I za teoretičare i za praktičare u ovoj oblasti bila bi velika korist kada bi se ovom problemu pristupilo sustavno, koordinirano, sve do osnivanja jednog dogovorenog i zakonjenog tijela (komisije).

Bilo bi nekorektno, kada se već razmišlja o ovim pitanjima, ne reći da je kod nas posljednjih godina objavljeno nekoliko rječnika informatičkih izraza i da su napisane, doduše malobrojne, studije o ovim pitanjima. Održano je podosta savjetovanja i skupova na kojima se nastojalo animirati i privoljeti na zajednički rad informatičare i lingviste, a posebno prevodioca. Konačno, na informatičko-lingvističkim poslovima oformljeno je nekoliko snažnih centara kod nas: Zagreb, Beograd, Ljubljana, Sarajevo, Skoplje, Varaždin.

Uz puno uvažavanje vrijednosti posla koji je već obavljen, potrebno je ipak istaći da je najveći dio svih poslova urađen na osnovi inicijative pojedinaca. Neuporedivo je manje timskog rada, a još je manje zajedničkog rada među centrima i ustanovama. Takav način rada, a naročito odsustvo međusobne povezanosti i dogovora, štetno se odražava posebno u radu na kompjutorskom prevodenju, a ne manje i u radu samih prevodioca iz pojedinih struka (pa i informatičke).

Kod nas mnoge firme u različitim strukama (i u informatici) imaju svoje vlastite, interne tehničke rječnike. Nije to ništa loše, ali bilo bi interesantno vidjeti kako

zapravo nastaju takvi rječnici!? Dobar dio, vjerojatno, nastaje "pabirčenjem" ili jednostavnim zapisivanjem novih elemenata i proizvoda onim redom kako se oni pojavljuju. Ne manje interesantno bilo bi doznati kroz kakve sve muke prolazi predvodilac kod donošenja odluke da li se prikloniti rješenju tehnologa struke, ili da, slijedeći svoje jezikoslovno znanje, uradi po svome.

Bilo kako bilo, jedino ispravno rješenje je u zajedničkom radu tehnologa struke i jezikoslovca.

Za ispravno i konačno rješenje problema terminoloških rječnika i prevođenja bit će potrebno najozbiljnije poraditi na standartizaciji terminologije pojedinih struka. Najhitnije se mora pristupiti usklađivanju terminologije; mora se postići zajednički dogovor o njenoj upotrebi. Bez dogovora i usklađivanja uvijek će biti velikih problema kod prevođenja, bilo strojno, bilo na klasičan način.

2.

Govore da je ovo vrijeme informatike. Predočeno nam je mnoštvo argumenata koji bjelodano dokazuju da se bez informatike više ne može. Činjenice su činjenice i ne treba nas čuditi taj ogroman interes za informatiku. To je opravdan interes i sasvim normalno da je prisutan i kod nas. Zadnjih nekoliko godina informatika je kod nas postala pravi hit. Gotovo bi se moglo reći da se ljudi masovno uključuju u bavljenje informatikom; bez obzira na struku i profil; svih mogućih interesa i svih uzrasta. I sve se to događa isuvše promišljeno i ozbiljno a da bi bila samo moda.

Na samom početku bilo je dosta euforije, ali i panike. I jedno i drugo ima svoje uzroke u našem doista zakašnjelom uključivanju u "informatičku revoluciju". Posljedice su različite i ne male neprilike imali smo i zbog toga, što smo za uključivanje u informatiku imali vrlo malo "izvornih" (pravih) informatičkih kadrova. Daleko najbrojniji dio kadrova bio je iz drugih struka. Uostalom, i dan-danas značajan broj vodećih stručnjaka u našoj informatici ljudi su iz drugih primarnih struka: kemičari, tehnolozi, biolozi, pravnici, ekonomisti, politolozi, a moglo bi se s velikom sigurnošću tvrditi da ne postoji struka koja nije dala informatičara.

Izgleda da je u informatiku uključeno daleko manje fizičara, matematičara, lingvista, što je ipak, koliko god bili tolerantni, nelogično! Kako je došlo do ove zamjene posla? Gdje su razlozi, da tako kažem, za bijeg ljudi iz drugih struka u informatiku? Odgovori postoje, ali, mislim, da objašnjavati sada ono što se zbivalo prije desetak godina za današnje stanje stvari nema neke naročite svrhe.

Na samom početku naši su se informatičari suočili s vrlo ozbiljnim problemom terminologije. I to baš svi, bez obzira kako se bavili informatikom, s više ili manje kompetentnosti, teoretski ili praktično. Muka s terminologijom za nas posljedica je našeg zaostajanja i kašnjenja u toj oblasti. Naime, mi nismo imali tu sreću, kao razvijeni svijet, da nam se terminologija razvija paralelno s razvojem tehnologije.

Prati li se informatička literatura na jezicima naših naroda, postaje vidljivo kako se problemi termina pojavljuju na dvije razine, već u zavisnosti od pristupa i načina bavljenja informatikom: na teoretskoj i tehničko-tehnološkoj. U literaturi koja se bavi informatikom u teoretskom smislu ima dosta terminološke zbrke i neujednačenosti. Bit će da je to dobrim dijelom posljedica slobodnijeg i daleko individualiziranijeg pristupa u stvaranju vlastite terminologije. Nadalje, na engleskom jezičkom području relativno malo se radilo na teoriji informatike, pa se ovdje nije ni razvila neka bogata terminologija, dakle, nije bilo, našim informatičarima, na raspolaganju gotovih predložaka. I baš u stvaranju vlastite terminologije s ovog područja naše su šanse velike.

Dabome, na tehničko-tehnološkoj razini mogućnosti za vlastita rješenja neuporedivo su nam manja. Ovdje nastaju mnoga ograničenja i u nekim slučajevima upravo nesavladive teškoće. Teško je u takvim situacijama odrediti do koje mjere biti to lerantan u preuzimanju tuđih termina, a kako daleko ići u zahtjevima za poštivanjem čistoće jezika. Pravo rješenje je u produktivnom pomirenju zahtjeva, u stvaralačkoj suradnji informatičara i lingvista. Konačno, prema pristupu u rješavanju problema terminologije i među informatičarima moguće je razlikovati one kreativnije, manje kreativne i one koji su jezično indiferentni. Jasno je uz koje bi se informatičare lingvisti morao vezati, ako želimo dobiti prava rješenja!

U novije vrijeme među informatičarima sve su glasniji oni koji se zalažu, pa čak i zahtijevaju, da svi obavezno, bez izuzetka, uče engleski. Traži se da postanemo nešto poput "nove Švedske". Ništa lošega u tome i bila bi velika sreća kada bismo svi znali engleski, ali ne pod cijenu vlastitog jezika, ne pod cijenu stvaranja nekakvog "Croatoglish" jezika i definitivnog zanemarivanja ostalog svijeta. Jasno da se ovakve ideje potkrepljuju dokazima, a krunski je dokaz taj da ćemo u protivnom slučaju ostati informatički nepismeni, pa će nas vrijeme pregaziti. Vjerovatno u prijetnjama ima i nešto istine, ali u osnovi je to nekritički odnos prema problemu. Takva i slična razmišljanja upravo manipuliraju s još uvijek prisutnim strahom kod većine naših ljudi od mašine - kompjutora.

Istina je da postoje određeni izrazi, upute i naredbe kod kompjutora koji moraju biti na engleskom jeziku. Dakle, radi se o engleskim izrazima koji se ne prevode, jer u protivnom kompjutor ih ne bi "razumio". Na sreću, a to je ono što se najčešće zaboravlja reći, takvih je termina malo i, što je najvažnije, njihov je broj konačan! Ostalih termina je neuporedivo više i svi su oni prevodivi. Ne samo da su prevodivi nego ih se i mora prevoditi, ako zbog ničega drugoga, a ono iz patriotskih i pedagoških razloga. Bit će teškoća i velikih problema, ali strah od engleskog i kompjutora je nepotreban!

3.

Neće biti na odmet da se o toj složenoj problematici, barem načelno, progovori i sa stanovišta lingvisti. Prije svega to će biti mukotrpan istraživački rad. A istraživački način rada zahtijevat će od lingvisti da pođe u istraživanje i od nekih vlastitih hipoteza i stavova. Jednostavnije rečeno - s nekim činjenicama mora biti načisto.

Prvo, rad na informatičkoj terminologiji kod nas odvija se u specifičnim uvjetima, u lingvističkom smislu dosta nepovoljnim. To, prije svega, zbog našeg položaja u informatičkoj znanosti. Drugo, rad na informatičkoj terminologiji samo je dio općeg lingvističkog istraživanja na stvaranju vlastite znanstvene i stručne terminologije. Treće, rad na informatičkoj terminologiji urgentan je i valjalo bi ga ubrzati. Svako naše još veće zaostajanje donijet će nam ozbiljne jezične probleme i veliki lingvistički nered. I četvrto, svaki istraživač u radu na informatičkoj terminologiji mora uvažiti činjenicu da je i kod nas već uznapredovala tzv. računarska lingvistika, kao najnovija i posebna lingvistička disciplina.

Isticanje pojave računarske lingvistike treba shvatiti u smislu želje i potrebe za njenim povezivanjem s radom na informatičkoj terminologiji. To je i logično očekivati jer veza je lingvistika. Bez lingvistike neće biti zajedničke informatičke terminologije, a isto tako, kažu, bez lingvistike neće se naći jedinstveni metodološki opis ljudskih i računarskih jezika. Zapravo, poslovi na stvaranju vlastite informatičke terminologije morali bi biti ispred i trebali bi prethoditi onome što se radi na računarskoj lingvistici. Nažalost, na oba područja učešće lingvistike još je nedovoljno; još uvijek su više angažirane informatičke institucije od jezikoslovnih.

Praksa i stvarnost na području informatičke terminologije kod nas pokazuje da se ovom poslu još uvijek ne pristupa dovoljno stručno. Mnoga nesretna pa i rogozabna rješenja sve očiglednije dokazuju kako se posao oko stvaranja vlastite informatičke terminologije neće moći valjano obaviti bez velike pomoći i učešća leksikologa. S obzirom na netipičnu situaciju u kojoj se nalazimo i s obzirom na našu zavisnost, posebno od engleske informatičke terminologije, morat ćemo posebnu pažnju posvetiti pitanjima pronalazačenja najboljih načina tvorbe termina.

Mnoštvo stranih termina treba preraditi, prilagoditi, urediti, zamijeniti već postojećim ili novostvorenim. Kod toga pažnja i briga mora biti poklonjena vlastitom jeziku. Strpljivom istraživaču jezik pruža velike mogućnosti, jer on je uistinu "dina mički akumulator iskustva naroda". Zbog toga i u radu na terminologiji, osim čisto lingvističke strane, treba uvažavati i uzajamno djelovanje socijalnih i psiholoških osobina jezičkih pojava.

Analizirajući do sada objavljene rječnike informatičkih termina na hrvatskom ili srpskom jezičkom području, uočio sam da mnogi sastavljači baš i ne vjeruju u mogućnosti vlastitog jezika. Isto tako slabo se uvažavaju zakonitosti jezika, a malo se ili nikako koriste one njegove "akumulirane osobine". Uglavnom se problemi prevodenja engleskih termina i njihova zamjena u hrvatskom ili srpskom jeziku rješavaju na najlakši način, ali ne i na najbolji. U najvećem broju slučajeva engleski se termini zamjenjuju **skupom riječi**. Dakle, termin se na neki način objašnjava, opisuje. Suprotno tome, deskripcija nije karakteristična za naš jezik, nije svojstvena načinu govorenja i mišljenja našeg čovjeka. Takva rješenja mogla bi se prihvatiti samo iz nužde. Potrebno je učiniti korak dalje: skupove riječi sjedinjavati u jednu riječ. I stvarno, iz cjelokupne naše prakse proizlazi da bi za nas najviše odgovarao **leksičko-sintaksni** način tvorbe termina. Samo, to je i najteži način, ali najproduktivniji i najviše obogaćuje jezik.

Složenice, slično kao i skup riječi, čuvaju mogućnost izricanja roda i vida, što je naročito važno kod tvorbe termina. Ipak su složenice u velikoj prednosti u odnosu na skupove riječi, **prvo**, jer s njima je lakše operirati u govoru, i **drugo**, jer one same mogu postati osnova za tvorbu izvedenica. Zbog toga, a prije svega jer je to najkreativniji pristup, zalažem se, gdje god je to moguće, za ovaj način stvaranja informatičke terminologije. Budući da će ovakav pristup donijeti mnogo novoga, mnogo neuobičajenih i uhu neprikladnih složenica i izvedenica, jasno je da će za njihovo prihvaćanje biti potrebno i vrijeme privikavanja.

U stvaranju informatičke terminologije svakako treba polaziti i od genetičkog principa. Genetički princip u pristupu dozvoljava nam da sve termine, u glavnom, podijelimo na dvije grupe: **vlastiti** (svojejezični) i **tudi** (inojezični) termini u odnosu na korijenski sastav. Svakako da bi trebalo težiti stvaranju što većeg broja termina s vlastitim korijenskim sastavom.

U svakom zasebnom primjeru valjalo bi **nastojati** prvo pronaći korijensku osnovu u vlastitom jeziku. To i zbog toga jer se u lingvistici smatra da su termini s vlastitim korijenskim sastavom semantički čisti, pravilni. Osim toga, takvi termini vrlo često dobivaju periferna, rijetko upotrebljavana značenja, pa su i zbog toga pogodni za primjenu u informatičkoj struci. Uporna nastojanja u pronalazačenju ovakvih rješenja mogla bi dati, uvjeren sam, neočekivane rezultate. U sretnim trenucima mogu se roditi ingeniozne riječi-termini, a za očekivati je da će se među terminima otkriti i poneka već davno zaboravljena riječ u općoj upotrebi, i koja će tada ponovo početi živjeti.

Nije uopće sporno da će u mnogim slučajevima biti nemoguće naći rješenja u smislu prethodnog razmišljanja. Bit će mnoštvo primjera gdje će biti daleko jednostav-

nije i lakše uzimati korijensku osnovu iz stranog jezika. Vjerujem da će još dužo to biti najčešća rješenja.

Osim toga, ne treba zaboraviti i problem s tzv. **bezekvivalentnim** riječima (terminima). U praksi se, na žalost, iz ovih ili onih razloga, previše toga proglašava bezekvivalentnim, ali ostaje činjenica da problem postoji. Kako ga riješiti? Direktnim uzimanjem strane riječi ili stvaranjem **neologizama**? U takvim i sličnim slučajevima moguće je razumjeti i opravdati postupak posuđivanja iz stranog jezika, ali takva rješenja za lingviste moraju biti samo privremena. Dok se ne posreći neko drugo, bolje rješenje!

Začudo, koliko god je informatika na našim prostorima svojevrsni hit, ipak se malo lingvista odlučuje raditi na tom području. Još ponajmanje na području informatičke terminologije. Lingvistima bi jezik morao biti najveća briga, pa bi od njih trebale poticati istraživačke inicijative. Polazeći od općih naučnih spoznaja o tvorbi riječi u hrvatskom ili srpskom jeziku, lingvisti bi morali ukazati na posebne zakonitosti kod tvorbe termina, s potrebom da se obrati naročita pažnja na slučajeve kada se radi o informatičkim terminima.

Ne samo da se još uvijek na zajedničkom poslu teško nađu lingvisti i informatičari, da još uvijek nema valjanog dogovora oko jedinstvenog pristupa problematici informatičke terminologije, nego još uvijek nisu do kraja jasni niti lingvistički postupci, niti metode. Praktičnih rješenja ima malo; neke konkretne savjete teško je dati jer mnogo toga još nije potvrđeno. Bez obzira na sve to lingvisti će morati utvrditi koji je to **najproduktivniji model** tvorbe informatičkih termina, pa da se onda tim putem krene u istraživanje. Posao je to težak i ozbiljan i neće ga moći obaviti pojedinci "zanesenjaci"; težina i ozbiljnost posla zahtijeva organizirani i kolektivni rad. Stvaranje zajedničke informatičke terminologije na hrvatskom ili srpskom jeziku moguće je riješiti samo uz pomoć zajedničkog, međurepubličkog **projekta**.

LITERATURA:

1. Uluhanov I.S.: "Uzualnije i okkazionalnie jedinicy slovoobrazovatelnoj sistemy" ("VOPROSY JAZYKOZNA NIJA" 1/1984., Moskva)
2. Vinogradova V.N. "Stilističeskij aspekt ruskovo slovoobrazovanija" (serija "LITERATURY I JAZYKA" 4/1986., Moskva)
3. Saharnyj L.V.: "Psiholingvističeskie aspekty teorii slovoobrazovanija" ("FILOLOGIČESKIE NAUKI" 3/1987., Moskva)
4. Šved V.I.: "Slovoobrazovanije i tekstoobrazovanije" ("VOPROSY JAZYKOZNA NIJA" 4/1985., Moskva)
5. Jovanović M.: "Osnovne postavke i problemi mašinskog prevodenja", TEORIJA I POETIKA PREVOĐENJA, Prosveta, Beograd, 1981.
6. Rode M.: "Prevajanje in računalnik", ZBORNİK PREDAVANJ "RAČUNALNIŠKA TERMINOLOGIJA V PRAKSI", Ljubljana, 1984.
7. Tancig P., Vitas D.: "O razvoju računarske lingvistike u Jugoslaviji" (ZBORNİK III ZNANSTVENEGA SREČANJA, Inštitut "Jožef Štefan", Bled, 1985.)

8. Materialy: Simpozium "Interlingvističeskie aspekty terminologii" (serija "LITERATURA I JAZYKA" 6/1987., Moskva)
9. Šelov S.D.: "Logičeskoe i lingvističeskoe v opredelenii terminov" (serija "LITERATURA I JAZYKA" 2/1987., Moskva)
10. Šelov S.D.: "Terminologija, professionalnaja leksika" ("VOPROSY JAZYKOZNA-NIJA" 5/1984., Moskva)
11. Sljusareva N.A.: "O tipah terminov" ("VOPROSY JAZYKOZNA-NIJA" 3/1983., Moskva)
12. Vinogradov V.S.: "K voprosu ob anglicizmah..." ("FILOLOGIČESKIE NAUKI" 3/1987., Moskva).

Primljeno: 1988-09-05

Циглар Владимир:

"ПОДХОД К ОБРАЗОВАНИЮ ИНФОРМАТИЧЕСКОЙ
ТЕРМИНОЛОГИИ В ХОРВАТСКО-СЕРВСОМ ЯЗЫКЕ"

Р Е З Ю М Е

В статье автор дает краткий обзор положения в области информатической терминологии в хорватско-сербском языке. Статья разделена на три части. В первой части рассматриваются прежние результаты в исследовании информатической терминологии и обна-руживается ее нуждаемость систематического исследова-ния в масштабах Югославии. Во второй части статьи говорится о влиянии английского языка на информати-ческую терминологию у нас.

В третьей части автор говорит о предпосылках для успешной работы в области информатической терми-нологии. Эта работа выполняется в специфических ус-ловиях, но всё-таки ее нужно ускорить.